

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

БОСНЮК ЮЛІЯ ПАВЛІВНА

УДК 349.422.2

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ФІТОСАНІТАРНИХ
ЗАХОДІВ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ**

Спеціальність: 12.00.06 – земельне право; аграрне право;
екологічне право; природоресурсне право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса — 2023

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Духневич Андрій Вікторович,
Волинський національний університет імені Лесі
Українки, завідувач кафедри цивільно-правових
дисциплін

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Носік Володимир Васильович,
Київський національний університет імені Тараса
Шевченка, завідувач кафедри земельного та
аграрного права Навчально-наукового інституту
права, член-кореспондент Національної академії
правових наук України

кандидатка юридичних наук
Заверюха Марина Михайлівна,
Національний університет «Одеська юридична
академія», доцентка кафедри аграрного,
земельного та екологічного права

Захист відбудеться «10» червня 2023 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.04 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «9» травня 2023 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Х. А. Григор'єва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Унаслідок тривалої дії глобалізаційних тенденцій, активізації міжнародної торгівлі, пришвидшення міграції, прогресування кліматичних змін, в Україні фіксується стабільне зростання фітосанітарних ризиків: поширення небезпечних шкідливих організмів, інтродукція нових видів шкідників, виснаження ґрунтових ресурсів тощо. Незважаючи на активну трансформацію відповідно до вимог Угоди про асоціацію з ЄС, фітосанітарне законодавство України не забезпечує належну ефективність регулювання виробничих відносин, адже втрати урожаю внаслідок негативних фітосанітарних впливів зростають, а активізація переважно хімічної боротьби з цим явищем провокує подальше забруднення довкілля.

Актуальність проблем формування дієвого фітосанітарного законодавства лише набирає обертів, оскільки нові екологізаційні цілі, які проголошує ЄС у своєму політико-правовому курсі Green Deal, вказують на чергову перспективу реформування фітосанітарних правил. У цих умовах Україні надзвичайно важливо визначити реальний стан свого фітосанітарного законодавства, його проблемні та позитивні ознаки, виявити оптимальні шляхи подальшого удосконалення, ураховуючи потреби гарантування продовольчої безпеки, захисту інтересів сільськогосподарських товаровиробників, суспільства та майбутніх поколінь.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Проблематика правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України, що виступає предметом дослідження, відповідає науковим державним програмам щодо реалізації Стратегії (основних засад) державної екологічної політики на період до 2030 року, Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Указу Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року», планам науково-дослідницької роботи кафедри цивільно-правових дисциплін Волинського національного університету імені Лесі Українки у рамках діяльності наукової школи Волинського національного університету імені Лесі Українки «Розвиток сільського господарства України в умовах СОТ та ЄС».

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні оптимальних шляхів удосконалення правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві, сформульованих з урахуванням особливостей еволюції та сучасного стану вітчизняного законодавства, євроінтеграційних та інших міжнародно-правових зобов'язань України, а також іноземного досвіду регулювання відповідних відносин.

Завдання дисертаційного дослідження визначені відповідно до поставленої мети й полягають у наступному:

- визначити ключові правові дефініції;
- дослідити еволюцію законодавчих і доктринальних засад здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві;
- розкрити основні методологічні засади правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві;

- охарактеризувати особливості системи управлінських, контролюючих та сервісних державних органів у сфері забезпечення застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві;
- виявити характерні ознаки державної підтримки у сфері застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві;
- розкрити специфіку приватно-правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві;
- визначити правові особливості використання хімічних фітосанітарних заходів у сільському господарстві;
- охарактеризувати законодавче забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи;
- виявити специфіку правового регулювання біологічних фітосанітарних заходів.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини у сфері застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України.

Предметом дослідження є правове регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України.

Методи дослідження. У процесі роботи над дисертаційним дослідженням використовувався комплекс методів щодо дослідження проблем правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві. Зокрема, за допомогою методу діалектичного пізнання було сформульовано основні поняття «фітосанітарні заходи» та «фітосанітарна безпека», а також виявлено глобальні причини поширення фітосанітарних ризиків (підрозділ 1.1). Системний аналіз та синтез дозволив визначити характерні особливості іноземних юридичних конструкцій (наприклад, податку на пестициди, паспортизації рослин) (підрозділ 3.1.). Застосування формально-логічного методу дозволило розтлумачити специфіку приватно-правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві (підрозділ 2.3). Структурно-функціональний метод дав можливість проаналізувати становлення системи інституційного забезпечення фітосанітарної безпеки в Україні (підрозділ 2.1.). Порівняльно-правовий метод використовувався для вивчення європейського та міжнародного права з метою запозичення позитивного досвіду правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві (розділи 2, 3). За допомогою історико-правового методу було встановлено періодизацію розвитку вітчизняного фітосанітарного законодавства, виявлено етапи еволюції законодавства про державну підтримку фітосанітарних заходів тощо (підрозділ 2.2).

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці вітчизняних учених-правознавців, зокрема: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Н. О. Багай, Г. І. Балюк, О. М. Батигіної, О. Г. Бондаря, С. І. Бугери, Н. С. Гавриш, О. В. Гафурової, А. П. Гетьмана, Х. А. Григор'євої, А. В. Духневича, В. М. Єрмоленка, М. М. Заверюхи, І. І. Каракаша, Н. В. Карпінської, А. О. Ключнікової, Н. Р. Кобецької, Т. О. Коваленко, Т. Г. Ковальчук, К. А. Козмуляк, Г. С. Корнієнко, В. В. Костицького, І. О. Костяшкіна, М. В. Красової, Ю. А. Красової, П. Ф. Кулинич, В. В. Курзової, Т. В. Курман, Т. В. Лісової, Н. Р. Малишевої, С. І. Марченко, Г. В. Мороз, В. В. Носіка, О. Ю. Піддубного, Є. В. Позняк, С. М. Романко, К. Б. Сакаджи, В. І. Семчика, В. Д. Сидор,

А. К. Соколової, А. М. Статівки, В. Ю. Уркевича, Т. Є. Харитоновой, М. М. Чабаненка, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та інших.

Нормативно-правову основу дослідження склали: Конституція України; міжнародно-правові акти, ратифіковані Верховною Радою України; законодавство України, норми якого врегульовують суспільні аграрні відносини у сфері державної підтримки сільського господарства; законодавство зарубіжних держав (ЄС, США та ін.); практика застосування чинного законодавства з регламентації аграрних відносин.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в сучасній юридичній науці України здійснена спроба комплексної науково-практичної розробки питань правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України. У результаті проведеного дослідження сформульовано теоретичні та практичні висновки, спрямовані на вдосконалення правових положень вітчизняного законодавства.

У межах здійсненого дослідження *вперше*:

- визначені та охарактеризовані етапи еволюційного становлення фітосанітарного законодавства України: 1) *рамковий етап (1993 – 2004 роки)*, характерними рисами якого були: а) закладення трьохопорної системи законодавства; б) рамковість; в) реверсивний рух нормотворчості; г) значна питома вага норм адміністративно-правового змісту; д) проникнення фітосанітарних правил у неспеціальне законодавство); 2) *етап стабільного удосконалення (2004 – 2013 роки)*, який ознаменувався: а) прийняттям нових редакцій ключових законів; б) зростанням впливу міжнародного законодавства; в) поширенням фітосанітарних правил у неспеціальному законодавстві; г) посиленням тиску на агробізнес); 3) *дерегуляційний етап (2014 – 2017 роки)*, під час якого спостерігалось: а) скасування обтяжливих та дублюючих правових механізмів; б) збереження основних концептуальних засад; 4) *етап євроінтеграційного реформування (2018 – до сьогодні)*, основними ознаками якого є: а) стрімке розширення та спеціалізація нормативно-правового регулювання; б) імплементація фітосанітарного законодавства ЄС; в) підміна концепції наближення механічним планом імплементації; г) перспектива трансформації трьохопорної системи фітосанітарного законодавства в моноопорну;

- обґрунтовано найбільш оптимальні методологічні засади правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві: 1) баланс економічних, екологічних та соціальних інтересів; 2) співпраця держави та суспільства у сфері забезпечення фітосанітарної безпеки; 3) збереження національного правового суверенітету в умовах міжнародно-правових процесів; 4) технічна та наукова обґрунтованість застосування фітосанітарних заходів; 5) екологічний імператив як мірило справедливості фітосанітарного законодавства;

- визначено етапи розвитку вітчизняного законодавства, що забезпечує державну підтримку здійснення фітосанітарних заходів: 1) *етап організаційної підтримки (1991 – 2003 роки)*, основними рисами якого були: а) активна участь держави у виробничих та торговельних відносинах; б) заготівельна мета протекційних заходів; в) ранжування потенційних отримувачів державної підтримки; г) державне регулювання цін, лімітування та нормування засобів захисту рослин та добрив; 2) *етап компенсаційної підтримки (2003 – 2014 роки)*, під час якого

проявилися такі ознаки як: а) варіативне поєднання трьох механізмів підтримки: часткова компенсація вартості добрив, фінансування фітосанітарних заходів боротьби зі шкідниками, організаційні заходи; б) стійка спадна тенденція бюджетного фінансування протекційних програм; в) декларативність програмних документів; 3) *етап відсутності спеціальної державної підтримки (2015 – до сьогодні)*, який характеризується: а) відсутністю спеціальних програм підтримки; б) протистоянням аграрної та хімічної галузей економіки, спровоковане порушенням традиційної двовекторної державної підтримки;

- обґрунтовано систему комплексної державної підтримки виробників, які прагнуть сертифікуватися за приватними стандартами, що має включати п'ять напрямів підтримки: а) фінансову; б) сервісну; в) інформаційно-консультаційну; г) кадрову; д) кооперативну;

- на основі аналізу іноземного правового досвіду сформульовано комплексний підхід до поступового зниження хімізації сільського господарства, згідно з яким пропонується поєднання адміністративних, економічних та інформаційних важелів: а) метод жорстких заборон використовується лише у крайніх випадках; б) економічний тягар скорочення застосування пестицидів бере на себе держава; в) проведення активної інформаційно-просвітницької кампанії;

- аргументовано, що подальше удосконалення фітосанітарного законодавства України залежить не від формальних змін (трансформація в моноопорну структуру), а від обраного змістовного наповнення оновлених законодавчих положень, а саме: якісного втілення концепції інтегрованого захисту рослин, яка полягає у формуванні оптимального набору фітосанітарних заходів з метою збільшення ефективності та зменшення негативного впливу на довкілля та людину;

- доведено, що конкретний прояв концепції інтегрованого захисту має знайти у закріпленні комплексу правових механізмів та вимог, а саме: а) обов'язкова та регулярна агрохімічна паспортизація сільськогосподарських земель; б) використання «шлюзового принципу» під час здійснення фітосанітарних заходів: у першу чергу, застосовуються усі можливі агротехнічні, механічні, біологічні заходи, а після вичерпання їх можливостей, у другу чергу, застосовуються хімічні, радіаційні та деякі інші агресивні різновиди; в) використання селекційних біотехнологічних фітосанітарних заходів на постійній основі, а застосування генетичних біотехнологічних прийомів – лише за умови реалізації принципу перестороги.

Удосконалено:

- законодавче визначення фітосанітарних заходів, під якими пропонується розуміти: а) заходи попередження появи та запобігання поширенню карантинних організмів, б) заходи, спрямовані на обмеження економічно несприятливого впливу регульованих некарантинних організмів, в) заходи, які побічно (опосередковано) сприяють захисту рослин, формують необхідні для цього умови (використання добрив, стимуляторів росту тощо);

- періодизацію інституційно-функціонального забезпечення фітосанітарної безпеки в Україні з урахуванням новітніх змін і тенденцій: 1) *етап диференціації (1991 – 2012 роки)*, якому були притаманні: а) зростаючий плюралізм управлінських і контролюючих органів та інституцій; б) перетинання повноважень і компетенцій; 2) *етап спеціалізації (2012 – 2016 роки)*, що характеризувався: а) об'єднанням

повноважень у кількох ключових органах; б) збереженням проблем дублювання та нечіткого розмежування повноважень; 3) *етап об'єднання (2016 – до сьогодні)*, який ознаменувався утворенням Держпродспоживслужби як якісно нового сервісно-інспекційного органу, що поєднує контролюючі повноваження із обслуговуючими;

- розуміння особливостей становлення інституційно-функціональної системи забезпечення фітосанітарної безпеки України: 1) еволюція підвідомчості від спеціальної до загальної; 2) цифровізація; 3) втілення ідеї агропродовольчого ланцюга; 4) здійснення фітосанітарного контролю на рівні державних органів; 5) застосування фітосанітарних заходів під час карантину рослин; 6) здійснення міжнародно-правового представництва та співпраці;

- аргументацію щодо передчасності інтеграції окремих вимог приватно-правового регулювання до системи фітосанітарного законодавства України, що сформульована на основі виявленого «життєвого циклу» приватної стандартизації: а) зародковий стан (приватні стандарти не впливають у значній мірі на фактичні виробничі фітосанітарні відносини); б) масштабування (утворюється правове регулювання, паралельне державному); в) легітимації (узгодження та поєднання державного та приватного регулювання фітосанітарних відносин);

- перелік характерних рис правового забезпечення утворення пестицидів та агрохімікатів: а) обов'язкова державна реєстрація препаративної форми пестицидів та агрохімікатів; б) еколого-інституційне підпорядкування; в) поєднання транспарентності з вимогами охорони прав на препарати; г) резервування можливості скасувати реєстрацію пестициду чи агрохімікату;

- пропозиції щодо перспективного впровадження в Україні податку на пестициди у частині урахування особливостей зарубіжного досвіду, а саме: 1) податок на пестициди – не автономний захід, а частина системи державних заходів, спрямованих на зменшення використання пестицидів; 2) корегування правового механізму на основі постійного моніторингу його ефективності; 3) покладення фінансового навантаження на державу;

- висновки щодо невідповідності фактичних відносин з використання генетично модифікованих рослин стану вітчизняного законодавства у цій сфері, для якого характерні: засилля загальних норм; неналежне впровадження ключового принципу перестороги; відсутність механізмів убезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу генетично модифікованих рослин; передбачення лише двох основних механізмів контролю над генетично модифікованими організмами та продукцією з їх вмістом (державна реєстрація та маркування);

- характеристики законодавчого забезпечення використання біологічних фітосанітарних заходів у частині виявлення його окремих вад: а) недостатні кількості та якості спеціальних нормативних положень; б) декларативність програмних актів; в) відсутність прямого економіко-правового стимулювання застосування біопрепаратів.

Набули подальшого розвитку:

- визначення фітосанітарної безпеки, під якою слід розуміти захищеність національних інтересів України у сфері захисту рослин, оптимізації рослинництва, підвищення родючих властивостей ґрунтів, що характеризується встановленням

економічно та екологічно збалансованого поширення шкідливих організмів, сталим відновленням родючості ґрунтового покриву та безпечністю сільськогосподарської продукції для людини;

- систематизація доктринальних ідей шляхом визначення основних підходів до розуміння правової природи фітосанітарних норм: 1) *аграрно-правовий напрям* (правовий інститут захисту сільськогосподарських рослин розглядається як складова частина аграрного права); 2) *еколого-правовий напрям* представлений двома основними позиціями: а) правовий інститут захисту рослин як складова екологічного права; б) складова законодавства у сфері забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення; 3) *комплексний напрям*: а) фітосанітарне законодавство як складова сучасного законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів України; б) субінститут захисту рослин як складова правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві;

- ідеї щодо необхідності додаткової державної підтримки фітосанітарних заходів у сільському господарстві у частині виявлення основних факторів, що зумовлюють таку потребу: 1) *фінансово-економічний фактор* (висока вартість фітосанітарних заходів та екологізаційних аграрних інновацій); 2) *публічно-правовий фактор* (антагонізм та єдність економічних та екологічних інтересів, що вимагають збалансування протекційними методами); 3) *міжнародно-правовий фактор* (за міжнародно-правовими зобов'язаннями державна підтримка фітосанітарних заходів не обмежується);

- положення щодо особливостей приватно-правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у рослинництві: а) втілюється у приватних стандартах та договірних зобов'язаннях; б) формується особами приватного права; в) має добровільний характер; г) обумовлює необхідність у формуванні системної державної підтримки у фінансовому, обслуговуючому, кадровому, інформаційному та кооперативному напрямках; д) здатне чинити вплив на аграрні виробничі відносини;

- систематизація та узагальнення доктринальних розробок щодо удосконалення правового регулювання використання хімічних фітосанітарних заходів, здійснені шляхом формування ключових концептуальних підходів: 1) *інформаційно-превентивний підхід*; 2) *економіко-стимулюючий підхід*: а) часткова компенсація вартості препаратів; б) підвищення розміру штрафних санкцій за порушення; в) запровадження податку на пестициди; 3) *адміністративно-обмежувачий підхід*: а) часткові сільськогосподарські обмеження; б) часткові екологічні обмеження; в) радикальні обмеження;

- розуміння юридичної природи біологічних та біотехнологічних фітосанітарних заходів у контексті виявлення принципової різниці між ними: *біотехнологічний спосіб* фітосанітарного захисту полягає, зокрема, у створенні таких сортів сільськогосподарських рослин, які були би стійкими до шкідників та хвороб (регулюється законодавством про селекцію та про генетично модифіковані організми); *біологічний спосіб* полягає у використанні для захисту рослин від шкідливих організмів їхніх природних ворогів та продуктів їхньої життєдіяльності (регулюється законодавством про захист рослин, про органічне виробництво, про тваринний світ тощо);

- висновки про оптимальні правові шляхи розвитку практичного використання біометоду в сільському господарстві України: 1) подальша еволюція законодавчого забезпечення органічного виробництва (розробка спеціального механізму державної компенсації придбання біопрепаратів); 2) відновлення та новелізація правового регулювання спеціальних сировинних зон;

- визначення юридичних понять у частині виявлення відмінностей між поняттями «фітосанітарні правила» та «фітосанітарні процедури»: а) у *функціональній площині* – фітосанітарні правила формують собою зміст вимог, тоді як фітосанітарні процедури являють собою спосіб їх виконання; б) у *суб'єктній площині* – фітосанітарні правила спрямовані на виконання усіма суб'єктами, що втягнуті в процеси виробництва, транспортування, переробки рослинницької продукції тощо, у той час як фітосанітарні процедури виконуються уповноваженими на те особами.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані:

- у науково-дослідницькій роботі – для подальшої розробки проблем правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві, при написанні наукових робіт із цієї проблематики;

- у нормотворчій діяльності – для вдосконалення чинного законодавства України з питань застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві;

- у правозастосовній діяльності – у роботі органів державної влади, органів місцевого самоврядування та судової влади під час застосування фітосанітарних вимог;

- у навчальному процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Аграрне право», «Екологічне право», підготовці відповідних спецкурсів, підручників та навчальних посібників.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є особисто виконаним здобувачкою дослідженням, всі результати якого, основні теоретичні положення, висновки, рекомендації та пропозиції обґрунтовані дисертанткою самостійно на підставі власних досліджень авторки у результаті опрацювання наукових і нормативно-правових джерел, на які зроблені відповідні посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційної роботи пройшли апробацію на 9 наукових заходах: круглому столі «Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції» (Харків, 8 грудня 2017 року); науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах» (Харків, 20 квітня 2018 року); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України» (Одеса, 7-10 червня 2018 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть» (Київ, 18 – 19 травня 2018 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання реформування правової системи» (Луцьк, 11 червня 2018 року); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми забезпечення прав і свобод людини» (Луцьк, 11 грудня 2020 року);

Всеукраїнській дистанційній науково-практичній конференції «Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні» (Київ, 12 березня 2021 року).

Публікації. Основні теоретичні та практичні висновки, положення і пропозиції дисертаційного дослідження викладені в 13 наукових працях, з них 3 наукові статті опубліковано у фахових виданнях з юридичних наук, перелік яких затверджено МОН України, 1 наукова стаття, опублікована в зарубіжному періодичному виданні, та 9 тез доповідей на науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура і обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (398 найменувань) та додатків (1 додаток). Загальний обсяг роботи становить 251 сторінка, з них 197 сторінок основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, стан її наукової розробленості; визначено мету, задачі, об'єкт, предмет та теоретико-методологічну базу дослідження. Сформульовано положення, що містять наукову новизну, розкрито теоретичне та практичне значення одержаних результатів, обґрунтовано зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами, наведено дані щодо апробації результатів дослідження, окреслено структуру дисертації.

Розділ перший «Теоретико-методологічні та правові засади фітосанітарної безпеки України» складається з трьох підрозділів, що присвячені визначенню ключових правових понять (фітосанітарний ризик, фітосанітарні заходи, фітосанітарна безпека), вивченню еволюції законодавчих і доктринальних засад здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві, визначенню методологічних засад правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві.

У **підрозділі 1.1. «Визначення ключових правових понять (фітосанітарний ризик, фітосанітарні заходи, фітосанітарна безпека)»** запропоновані авторські дефініції основних понять. Зокрема, під фітосанітарною безпекою слід розуміти захищеність національних інтересів України у сфері захисту рослин, оптимізації рослинництва, підвищення родючих властивостей ґрунтів, що характеризується встановленням економічно та екологічно збалансованого поширення шкідливих організмів, сталим відновленням родючості ґрунтового покриву та безпечністю сільськогосподарської продукції для людини.

У **підрозділі 1.2. «Еволюція законодавчих і доктринальних засад здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві»** визначені та охарактеризовані етапи еволюційного становлення фітосанітарного законодавства України: 1) рамковий етап (1993 – 2004 роки); 2) етап стабільного удосконалення (2004 – 2013 роки); 3) дерегуляційний етап (2014 – 2017 роки); 4) етап євроінтеграційного реформування (2018 – до сьогодні).

Систематизація доктринальних ідей шляхом визначення основних підходів до розуміння правової природи фітосанітарних норм: 1) *аграрно-правовий напрям* (правовий інститут захисту сільськогосподарських рослин розглядається як складова

частина аграрного права); 2) *еколого-правовий напрям* представлений двома основними позиціями: а) правовий інститут захисту рослин як складова екологічного права; б) складова законодавства у сфері забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення; 3) *комплексний напрям*: а) фітосанітарне законодавство як складова сучасного законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних заходів України; б) субінститут захисту рослин як складова правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві

У підрозділі 1.3. *«Методологічні засади правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві»* обґрунтовано найбільш оптимальні методологічні засади правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві: 1) баланс економічних, екологічних та соціальних інтересів; 2) співпраця держави та суспільства у сфері забезпечення фітосанітарної безпеки; 3) збереження національного правового суверенітету в умовах міжнародно-правових процесів; 4) технічна та наукова обґрунтованість застосування фітосанітарних заходів; 5) екологічний імператив як мірило справедливості фітосанітарного законодавства.

Розділ другий *«Інституційно-функціональні особливості застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві»* складається з трьох підрозділів, де надається характеристика публічно-правового впливу на фітосанітарні заходи.

У підрозділі 2.1. *«Система управлінських, контролюючих та сервісних державних органів у сфері забезпечення застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві»* досліджуються питання розподілу функцій та повноважень державних органів у сфері фітосанітарних відносин. Удосконалено періодизацію інституційно-функціонального забезпечення фітосанітарної безпеки в Україні з урахуванням новітніх змін і тенденцій: 1) етап диференціації (1991 – 2012 роки); 2) етап спеціалізації (2012 – 2016 роки); 3) етап об'єднання (2016 – до сьогодні).

У підрозділі 2.2. *«Державна підтримка у сфері застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві»* досліджуються ідеї щодо необхідності додаткової державної підтримки фітосанітарних заходів у сільському господарстві у частині виявлення основних факторів, що зумовлюють таку потребу: 1) *фінансово-економічний фактор* (висока вартість фітосанітарних заходів та екологізаційних аграрних інновацій); 2) *публічно-правовий фактор* (антагонізм та єдність економічних та екологічних інтересів, що вимагають збалансування протекційними методами); 3) *міжнародно-правовий фактор* (за міжнародно-правовими зобов'язаннями державна підтримка фітосанітарних заходів не обмежується).

Визначено етапи розвитку вітчизняного законодавства, що забезпечує державну підтримку здійснення фітосанітарних заходів. Вибудована чітка періодизація еволюції такого законодавства демонструє різку спадну тенденцію, незважаючи на активну трансформацію фітосанітарного законодавства, інтеграційні процеси, посилення фітосанітарних ризиків тощо.

У підрозділі 2.3. *«Приватно-правове регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві»* у результаті проведеного дослідження можна підсумувати, що приватноправове регулювання здійснення фітосанітарних заходів у рослинництві має власні особливості: а) втілюється у приватних стандартах та договірних зобов'язаннях; б) формується особами

приватного права; в) має добровільний характер, однак суттєво впливає на ринкові можливості виробників та постачальників; г) обумовлює необхідність у формуванні системної державної підтримки у фінансовому, обслуговуючому, кадровому, інформаційному та кооперативному напрямках; д) здатне чинити вплив на аграрні виробничі відносини, регламентуючи здійснення фітосанітарних заходів. Обґрунтовано систему комплексної державної підтримки виробників, які прагнуть сертифікуватися за приватними стандартами, що має включати п'ять напрямів підтримки: а) фінансову; б) сервісну; в) інформаційно-консультаційну; г) кадрову; д) кооперативну.

Розділ третій «Правова специфіка окремих видів фітосанітарних заходів у сільському господарстві» складається з трьох підрозділів, що присвячені дослідженню особливостей правового регулювання використання хімічних, біотехнологічних, біологічних фітосанітарних заходів у сільському господарстві.

У підрозділі 3.1. *«Правові особливості використання хімічних фітосанітарних заходів у сільському господарстві»* визначено перелік характерних рис правового забезпечення утворення пестицидів та агрохімікатів: а) обов'язкова державна реєстрація препаративної форми пестицидів та агрохімікатів; б) еколого-інституційне підпорядкування; в) поєднання транспарентності з вимогами охорони прав на препарати; г) резервування можливості скасувати реєстрацію пестициду чи агрохімікату. На основі аналізу іноземного досвіду сформульовано комплексний підхід до поступового зниження хімізації сільського господарства, згідно з яким пропонується поєднання адміністративних, економічних та інформаційних важелів. Пропозиції щодо перспективного впровадження в Україні податку на пестициди у частині урахування особливостей зарубіжного досвіду.

У підрозділі 3.2. *«Законодавче забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи»* досліджуються два основних способи утворення нових рослин: селекція та генетична модифікація. Зроблено висновки щодо невідповідності фактичних відносин з використання генетично модифікованих рослин стану вітчизняного законодавства у цій сфері, для якого характерні: засилля загальних норм; неналежне впровадження ключового принципу перестороги; відсутність механізмів убезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу генетично модифікованих рослин; передбачення лише двох основних механізмів контролю над генетично модифікованими організмами та продукцією з їх вмістом (державна реєстрація та маркування).

У підрозділі 3.3. *«Специфіка правового регулювання біологічних фітосанітарних заходів»* надано характеристику законодавчого забезпечення використання біологічних фітосанітарних заходів у частині виявлення його окремих вад: а) недостатні кількість та якість спеціальних нормативних положень; б) декларативність програмних актів; в) відсутність прямого економіко-правового стимулювання застосування біопрепаратів.

Доведено існування додаткових можливих шляхів подальшого удосконалення фітосанітарного законодавства у напрямі розвитку практичного використання біометоду в сільському господарстві України: а) подальша еволюція законодавчого забезпечення органічного виробництва; б) новелізація правового регулювання спеціальних сировинних зон.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного комплексного дисертаційного дослідження сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вирішення наукової проблеми щодо встановлення особливостей правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві України. Основні висновки дисертаційного дослідження полягають у наступному:

1. Сучасне розуміння фітосанітарних заходів вийшло за тісні рамки суто захисту рослин від шкідливих організмів та включає також заходи, які побічно (опосередковано) сприяють захисту рослин, формують необхідні для цього умови, наприклад, до них можна віднести використання добрив, стимуляторів росту рослин тощо. Фітосанітарні відносини спрямовані на оптимізацію сільськогосподарського виробництва шляхом боротьби зі шкідливими організмами і підвищення родючих властивостей ґрунтів та переслідують кінцеву мету – досягнення й підтримання фітосанітарної безпеки. Під фітосанітарною безпекою слід розуміти захищеність національних інтересів України у сфері захисту рослин, оптимізації рослинництва, підвищення родючих властивостей ґрунтів, що характеризується встановленням економічно та екологічно збалансованого поширення шкідливих організмів, сталим відновленням родючості ґрунтового покриву та безпечністю сільськогосподарської продукції для людини.

2. Фітосанітарне законодавство України пройшло кілька поступових етапів розвитку: 1) *рамковий етап (1993 – 2004 роки)*, характерними рисами якого були: а) закладення трьохопорної системи фітосанітарного законодавства; б) рамковість; в) реверсивний рух нормотворчості; г) значна питома вага норм адміністративно-правового змісту; д) проникнення фітосанітарних правил у неспеціальне законодавство); 2) *етап стабільного удосконалення (2004 – 2013 роки)*, який ознаменувався: а) прийняттям нових редакцій ключових законів; б) зростанням впливу міжнародного законодавства; в) поширенням фітосанітарних правил у неспеціальному законодавстві; г) посиленням тиску на агробізнес); 3) *дерегуляційний етап (2014 – 2017 роки)*, під час якого було скасовано обтяжливі та дублюючі правові механізми, але без зміни основних концептуальних засад фітосанітарного законодавства; 4) *етап євроінтеграційного реформування (2018 – до сьогодні)*, основними ознаками якого є: а) стрімке розширення та спеціалізація нормативно-правового регулювання; б) імплементація фітосанітарного законодавства ЄС; в) підміна концепції наближення механічним планом імплементації; г) перспектива трансформації трьохопорної системи фітосанітарного законодавства в моноопорну.

3. Вітчизняна юридична доктрина демонструє три основні підходи до розуміння правової природи фітосанітарних норм: 1) *аграрно-правовий напрям* (правовий інститут захисту сільськогосподарських рослин розглядається як складова частина аграрного права); 2) *еколого-правовий напрям* представлений двома основними позиціями: а) правовий інститут захисту рослин як складова екологічного права; б) складова законодавства у сфері забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення; 3) *комплексний напрям*: а) фітосанітарне законодавство як складова сучасного законодавства у сфері застосування санітарних та фітосанітарних

заходів України; б) субінститут захисту рослин як складова правового інституту охорони довкілля у сільському господарстві. Динаміка еволюції фітосанітарних норм вказує на формування повноцінного фітосанітарного законодавства, яке має комплексну агроекологічну правову природу.

4. Визначено найбільш оптимальні методологічні засади правового регулювання здійснення фітосанітарних заходів у сільському господарстві: 1) баланс економічних, екологічних та соціальних інтересів; 2) співпраця держави та суспільства у сфері забезпечення фітосанітарної безпеки; 3) збереження національного правового суверенітету в умовах міжнародно-правових процесів; 4) технічна та наукова обґрунтованість застосування фітосанітарних заходів; 5) екологічний імператив як мірило справедливості фітосанітарного законодавства.

5. Інституційно-функціональне забезпечення фітосанітарної безпеки в Україні пройшло три етапи свого розвитку: 1) *етап диференціації (1991 – 2012 роки)*, якому були притаманні: а) зростаючий плюралізм управлінських та контролюючих органів та інституцій; б) перетинання повноважень і компетенцій; 2) *етап спеціалізації (2012 – 2016 роки)*, що характеризувався: а) об'єднанням повноважень у кількох ключових органах; б) збереженням проблем дублювання та нечіткого розмежування повноважень; 3) *етап об'єднання (2016 – до сьогодні)*, який ознаменувався утворенням Держпродспожислужби як якісно нового сервісно-інспекційного органу, що поєднує контролюючі повноваження із обслуговуючими.

6. Основні фактори, що зумовлюють потребу в спеціальній державній підтримці фітосанітарних заходів: 1) *фінансово-економічний фактор* (висока вартість фітосанітарних заходів та екологізаційних інновацій у сільському господарстві); 2) *публічно-правовий фактор* (антагонізм та єдність економічних та екологічних інтересів, що вимагають збалансування протекційними методами); 3) *міжнародно-правовий фактор* (за міжнародно-правовими зобов'язаннями державна підтримка фітосанітарних заходів не обмежується).

7. Розвиток вітчизняного законодавства, що забезпечує державну підтримку застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві, можна представити у вигляді кількох етапів: 1) *етап організаційної підтримки (1991 – 2003 роки)*, основними рисами якого були: а) активна участь держави у виробничих та торговельних відносинах; б) заготівельна мета протекційних заходів; в) ранжування сільськогосподарських товаровиробників як потенційних отримувачів державної підтримки; г) державне регулювання цін, лімітування та нормування засобів захисту рослин та добрив; 2) *етап компенсаційної підтримки (2003 – 2014 роки)*, під час якого проявилися такі ознаки як: а) варіативне поєднання трьох механізмів підтримки: часткова компенсація вартості добрив, фінансування фітосанітарних заходів боротьби зі шкідниками, організаційні заходи; б) стійка спадна тенденція бюджетного фінансування протекційних програм; в) декларативність програмних документів; 3) *етап відсутності спеціальної державної підтримки (2015 – 2022 роки)*, який характеризується: а) відсутністю спеціальних програм підтримки; б) протистоянням аграрної та хімічної галузей економіки, спровоковане порушенням традиційної двовекторної державної підтримки.

8. Приватно-правове регулювання здійснення фітосанітарних заходів у рослинництві має такі особливості: а) втілюється у приватних стандартах та

договірних зобов'язаннях; б) формується особами приватного права; в) має добровільний характер; г) обумовлює необхідність формування системної державної підтримки у фінансовому, обслуговуючому, кадровому, інформаційному та кооперативному напрямках; д) здатне чинити вплив на аграрні виробничі відносини, регламентуючи застосування фітосанітарних заходів.

9. Протягом трьох десятиріч ЄС вибудовував політику сприяння приватній стандартизації шляхом, по-перше, утворення нормативно-правових умов; а по-друге, шляхом збереження опосередкованого контролю над сертифікацією. Досвід інших країн демонструє певну послідовність «життєвого циклу» приватної стандартизації: а) зародковий стан (приватні стандарти не впливають у значній мірі на фактичні виробничі фітосанітарні відносини); б) масштабування (за рахунок ефекту масштабу утворюється приватно-правове регулювання, паралельне державному); в) легітимації (держава намагається узгодити та поєднати державне та приватне регулювання фітосанітарних відносин). Україна наразі знаходиться на першому етапі розвитку, а різкий стрибок на третій етап шляхом імплементації окремих приватно-правових вимог до законодавства лише розбалансує систему фітосанітарних відносин, оскільки не враховує ступінь розвитку фактичних виробничих процесів.

10. Запропоновано систему комплексної державної підтримки виробників, які прагнуть просуватися на експорт та сертифікуватися за приватними стандартами, що має включати п'ять напрямів: а) *фінансова підтримка* (зокрема, надання цільових кредитів); б) *сервісна підтримка*; в) *інформаційно-консультаційна підтримка* (інформаційна та просвітницька робота, поширення актуальної та доступної інформації, створення зручних інформаційних порталів тощо); г) *кадрова підтримка* (актуалізація фахової освіти спеціалістів зі здійснення фітосанітарних заходів); д) *підтримка кооперації виробників*.

11. Правове регулювання поводження з пестицидами та агрохімікатами прагне встановити складний баланс між стимулюванням підвищення врожайності сільськогосподарської діяльності, з одного боку, та необхідним скороченням хімічного забруднення довкілля та продовольства, з іншого боку. Така мета простежується на усіх *етапах життєвого циклу пестицидів та агрохімікатів*: 1) на етапі утворення (розробка, випробування, реєстрація, надання доступу до ринку); 2) на етапі застосування (обіг, зберігання, використання); 3) на етапі утилізації (знищення залишків, невикористаних або прострочених запасів).

12. Етап утворення пестицидів та агрохімікатів має яскраво виражену суб'єктну та об'єктну адміністративну складову та демонструє такі характерні риси правового забезпечення: а) обов'язкова державна реєстрація препаративної форми пестицидів та агрохімікатів; б) еколого-інституційне підпорядкування, що підкреслює пріоритет превентивної функції на етапі утворення та допуску нових фітосанітарних препаратів; в) поєднання транспарентності з вимогами охорони прав на препарати; г) резервування можливості скасувати реєстрацію пестициду чи агрохімікату.

13. Пропозиції учених, висловлені з приводу удосконалення правового регулювання використання хімічних фітосанітарних заходів, можна згрупувати у три ключові підходи: 1) *інформаційно-превентивний підхід*, який полягає в розгортанні масштабної інформаційно-просвітницької кампанії щодо важливості зменшення хімічного навантаження на навколишнє природне середовище; 2) *економіко-*

стимулюючий підхід, основна сутність якого полягає у формуванні таких законодавчих механізмів, які б стимулювали виробників сільськогосподарської продукції зменшувати використання небезпечних речовин та застосовувати більш безпечні препарати: а) часткова компенсація вартості препаратів; б) підвищення розміру штрафних санкцій за порушення; в) запровадження податку на пестициди; 3) *адміністративно-обмежувачий підхід*, який заключається в посиленні імперативного втручання держави у сферу використання хімічних фітосанітарних засобів та формування різного ступеня обмежень та заборон: а) часткові сільськогосподарські обмеження; б) часткові екологічні обмеження; в) радикальні обмеження.

14. В Україні можливому впровадженню податку на пестициди має передувати ретельна підготовка із урахуванням особливостей зарубіжного досвіду, а саме: 1) податок на пестициди – не автономний захід, а частина цілої системи державних заходів, спрямованих на зменшення використання пестицидів; 2) тривалий період законодавчого регулювання на основі постійного моніторингу його ефективності; 3) покладення фінансового навантаження на державу, а не на бізнес (усі витрати на оподаткування компенсуються державою за рахунок інших механізмів підтримки).

15. Компаративний аналіз дозволяє стверджувати, що країни, які прагнуть зменшити використання хімічних фітосанітарних препаратів, переважно застосовують змішані (комплексні) схеми законодавчих заходів, комбінуючи інформаційні, економічні та адміністративні важелі. При цьому можна виділити кілька основних засад відповідного поєднання: а) метод жорстких заборон використовується лише у крайніх випадках; б) економічний тягар скорочення застосування пестицидів бере на себе держава; в) проведення активної інформаційно-просвітницької кампанії, здійснення постійної тісної консультаційної роботи з виробниками за рахунок державних програм.

16. Україна поступово просувається у напрямі лібералізації вимог щодо використання та обігу ГМ-рослин, що означає у перспективі підвищення актуальності біотехнологічних фітосанітарних заходів. Однак при цьому сучасний стан законодавства можна охарактеризувати як недостатньо підготовлений до відповідного просування: правові норми здебільшого загальні; неналежно впроваджений ключовий принцип перестороги; відсутні механізми убезпечення традиційного та органічного сільського господарства від можливого негативного впливу ГМ-рослин; передбачення лише двох основних механізмів контролю над генетично модифікованими організмами та продукцією з їх вмістом (державна реєстрація та маркування).

17. Різниця між біотехнологічним та біологічним способами досягнення фітосанітарної безпеки має юридичний зміст: *біотехнологічний* спосіб фітосанітарного захисту полягає, зокрема, у створенні таких сортів сільськогосподарських рослин, які були би стійкими до шкідників та хвороб (регулюється законодавством про селекцію та про ГМО); *біологічний* спосіб полягає у використанні для захисту рослин від шкідливих організмів їхніх природних ворогів, продуктів їхньої життєдіяльності, мікроорганізмів (регулюється законодавством про захист рослин, про органічне виробництво, про тваринний світ тощо).

18. Законодавче забезпечення використання біологічних фітосанітарних заходів має окремі вади: а) недостатня кількість та якість спеціальних нормативних

положень; б) декларативність програмних актів; в) відсутність прямого економіко-правового стимулювання застосування біопрепаратів. Обґрунтовано висновки про два оптимальні шляхи подальшого удосконалення фітосанітарного законодавства у напрямі розвитку практичного використання біометоду в сільському господарстві України: 1) подальша еволюція законодавчого забезпечення органічного виробництва (розробка спеціального механізму державної компенсації придбання біопрепаратів); 2) новелізація правового регулювання спеціальних сировинних зон.

19. Аргументовано доцільність відновлення правового режиму спеціальних сировинних зон, із акцентом на пріоритетному застосуванні біологічних фітосанітарних заходів на таких територіях. Це створило би проміжну ланку між органічним виробництвом (як максимальним рівнем захисту від хімічних та біотехнологічних фітосанітарних впливів) та традиційним сільським господарством, і дало би змогу ефективно просувати ідею пріоритетності біологічних фітосанітарних заходів на більші території, продукування більшої кількості екологічно безпечної сільськогосподарської продукції.

20. Подальше удосконалення фітосанітарного законодавства України не стільки залежить від формальних змін (наприклад, очікувана трансформація в моноопорну систему), скільки від обраного змістовного наповнення оновлених законодавчих положень. Основним лейтмотивом має стати втілення концепції інтегрованого захисту рослин, яка полягає у формуванні оптимального набору фітосанітарних заходів, з метою збільшення ефективності та зменшення негативного впливу на довкілля та людину. Вважаємо, що конкретний прояв така концепція має знайти у закріпленні комплексу важливих правових механізмів та вимог, а саме: а) обов'язкова та регулярна агрохімічна паспортизація сільськогосподарських земель; б) використання «шлюзового принципу» під час здійснення фітосанітарних заходів: у першу чергу, застосовуються усі можливі агротехнічні, механічні, біологічні заходи, а після вичерпання їх можливостей, у другу чергу, застосовуються хімічні, радіаційні та інші агресивні різновиди фітосанітарних заходів; в) використання селекційних біотехнологічних фітосанітарних заходів на постійній основі, а застосування генетичних біотехнологічних прийомів – лише за умови реалізації принципу перестороги.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Боснюк-Григор'єва Ю. Україна на шляху до європейських стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів: що зроблено та які виклики слід подолати. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 170 – 175.

2. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Нові правила виробництва, маркування та обігу органічної продукції. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 118 – 122.

3. Боснюк Ю. П. Законодавче забезпечення фітосанітарних заходів біотехнологічної природи. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки»*. 2022. № 10. <https://doi.org/10.25313/2520-2308-2022-10-8355>

Статті у закордонних фахових виданнях

1. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо принципів політики Європейського Союзу у сфері фітосанітарного контролю за товарами рослинного походження. *Area Nauki*. 2017. № 3 (3). С. 5 – 11.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Узгодження санітарних та фітосанітарних заходів в Україні з європейськими стандартами. *Сучасний стан та перспективи розвитку екологічного, земельного й аграрного права в умовах євроінтеграції*: матеріали «круглого столу» (Харків, 8 грудня 2017 року). Харків, 2017. С. 252 – 254.

2. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Деякі питання оновлення законодавчого забезпечення при проведенні фітосанітарних процедур. *Пріоритетні напрями розвитку аграрного законодавства і права в сучасних умовах*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 квітня 2018 року). Харків: Юрайт, 2018. С. 320 – 325.

3. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Європейські стандарти контролю за здоров'ям рослин. *Третє зібрання фахівців споріднених кафедр щодо обговорення стратегії еволюції аграрних, земельних екологічних та природоресурсних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку України*: матеріали конф. (Одеса, 7-10 червня 2018 року). Одеса, 2018. С. 85 – 87.

4. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Щодо безпеки харчових продуктів рослинного походження. *Розвиток аграрного, земельного та екологічного права на зламі тисячоліть*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 18 – 19 травня 2018 року). Київ, 2018. С. 178 – 183.

5. Боснюк-Григор'єва Ю. П. Деякі аспекти рівня якості українських товарів рослинного походження. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XV Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11 червня 2018 року). Луцьк: Вежа-Друк, 2018. С. 88 – 90.

6. Боснюк Ю. Легалізація вільної зони від конкретних організмів як ефективний механізм дотримання фітосанітарних вимог експортованої продукції рослинного походження. *Проблеми забезпечення прав і свобод людини*: зб. матеріалів VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11 грудня 2020 року). Луцьк: Вежа-Друк, 2020. С. 160 – 162.

7. Боснюк Ю. Правове регулювання виробництва, маркування та обігу органічної продукції. *Аграрне, земельне, екологічне, трудове право та право соціального забезпечення: здобутки та перспективи розвитку в Україні*: тези допов. Всеукр. дист. наук.-практ. конф. до 10-річчя створення однойменних кафедр (Київ, 12 березня 2021 року). Київ: Освіта України, 2021. С. 334 – 337.

8. Боснюк Ю. Державна підтримка фітосанітарних заходів в Україні 2015 – 2022 роки. *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: правові виклики для України та світу*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. онлайн/офлайн конф. (Київ, 16 вересня 2022 року). Київ: ФОП Ямчинський М. В., 2022. С. 220 – 222.

9. Боснюк Ю. Приватно-правове регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві. *Актуальні питання реформування правової системи*: зб. матеріалів XIX Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 22-23 жовтня 2022 року). Луцьк: Завжди Поруч, 2022. С. 38 – 40.

АНОТАЦІЯ

Боснюк Ю. П. Правове регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2023.

У дисертації здійснено комплексний науковий аналіз правового регулювання застосування фітосанітарних заходів у сільському господарстві України, сформульовано теоретичні узагальнення та практичні пропозиції, що загалом вирішують важливе наукове завдання і спрямовані на вдосконалення нормативного забезпечення відповідних суспільних відносин. У дисертації встановлено теоретико-методологічні та правові засади фітосанітарної безпеки України. Визначено ключові правові поняття (фітосанітарний ризик, фітосанітарні заходи, фітосанітарна безпека). Визначені та охарактеризовані етапи еволюційного становлення фітосанітарного законодавства України.

Запропоновано розширити законодавче визначення фітосанітарних заходів. Сформульовано на основі аналізу іноземного досвіду комплексний підхід до поступового зниження хімізації сільського господарства, згідно з яким пропонується поєднання адміністративних, економічних та інформаційних важелів. Аргументовано, що подальше удосконалення фітосанітарного законодавства України залежить від якісного втілення концепції інтегрованого захисту рослин. Доведено, що конкретний прояв концепції інтегрованого захисту має знайти у закріпленні комплексу правових механізмів та вимог, а саме: а) обов'язкова та регулярна агрохімічна паспортизація сільськогосподарських земель; б) використання «шлюзового принципу» під час здійснення фітосанітарних заходів; в) використання селекційних біотехнологічних фітосанітарних заходів на постійній основі, а застосування генетичних біотехнологічних прийомів – лише за умови реалізації принципу перестороги.

Ключеві слова: фітосанітарні заходи, фітосанітарна безпека, сільське господарство, шкідники, захист рослин, пестициди, агрохімікати, аграрне право

SUMMARY

Bosniuk Yu. P. Legal regulation of the use of phytosanitary measures in the agriculture of Ukraine. – Qualifying scientific work on the manuscript copyright.

Dissertation for obtaining the degree of Candidate of Law in specialty 12.00.06 – land law; agrarian law; ecological law; natural resource law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2023.

In the dissertation, a comprehensive scientific analysis of the legal regulation of the application of phytosanitary measures in the agriculture of Ukraine was carried out, theoretical generalizations and practical proposals were formulated, which generally solve an important scientific task and are aimed at improving the regulatory support of relevant social relations. The thesis establishes the theoretical, methodological and legal principles of phytosanitary safety of Ukraine. Key legal concepts (phytosanitary risk, phytosanitary measures, phytosanitary safety) are defined. The stages of evolutionary formation of phytosanitary legislation of Ukraine are defined and characterized.

It is proposed to expand the legal definition of phytosanitary measures, under which it is proposed to understand: a) measures to prevent the appearance and spread of quarantine organisms, b) measures aimed at limiting the economically unfavorable impact of regulated non-quarantine organisms, c) measures that indirectly (indirectly) contribute to the protection of plants, form the conditions necessary for this (use of fertilizers, growth stimulants, etc.). Based on the analysis of foreign experience, a comprehensive approach to the gradual reduction of agricultural chemicalization is formulated, according to which a combination of administrative, economic and informational levers is proposed. It is argued that the further improvement of the phytosanitary legislation of Ukraine depends on the chosen content of the updated legislative provisions, namely: the qualitative implementation of the concept of integrated plant protection, which consists in the formation of an optimal set of phytosanitary measures, with the aim of increasing efficiency and reducing the negative impact on the environment and humans. It has been proven that the concept of integrated protection should find a concrete manifestation in the establishment of a set of legal mechanisms and requirements, namely: a) mandatory and regular agrochemical certification of agricultural lands; b) use of the "gateway principle" during phytosanitary measures; c) the use of selective biotechnological phytosanitary measures on a permanent basis, and the use of genetic biotechnological methods - only under the condition of implementation of the precautionary principle.

The most optimal methodological principles of legal regulation of the implementation of phytosanitary measures in agriculture are substantiated: 1) balance of economic, ecological and social interests; 2) cooperation between the state and society in the field of ensuring phytosanitary safety; 3) preservation of national legal sovereignty in the conditions of international legal processes; 4) technical and scientific validity of the application of phytosanitary measures; 5) ecological imperative as a measure of fairness of phytosanitary legislation.

The system of comprehensive state support for producers seeking to be certified according to private standards is substantiated, which should include five areas: a) financial support (provision of targeted loans); b) service support; c) informational and consulting support (distribution of relevant and available information, creation of information portals); d) personnel support (updating the professional education of specialists in the implementation of phytosanitary measures); e) support of cooperation of producers.

The periodization of the institutional and functional provision of phytosanitary security in Ukraine has been improved, taking into account the latest changes and trends: 1) the stage of differentiation (1991-2012), which was characterized by: a) growing pluralism of management and control bodies and institutions; b) overlapping of powers and competences; 2) the stage of specialization (2012-2016), which was characterized by: a)

unification of powers in several key bodies; b) preservation of problems of duplication and unclear demarcation of powers; 3) the stage of unification (2016 - until today), which was marked by the formation of the State Production and Consumer Service as a qualitatively new service inspection body that combines control powers with service ones.

The prematurity of the integration of individual requirements of private law regulation into the system of phytosanitary legislation of Ukraine is argued on the basis of the identified "life cycle" of private standardization: a) embryonic state (private standards do not significantly affect the actual industrial phytosanitary relations); b) scaling (a legal regulation parallel to the state one is created); c) legitimization (harmonization and combination of state and private regulation of phytosanitary relations).

The characteristic features of the legal support for the production of pesticides and agrochemicals have been identified: a) mandatory state registration of the preparative form of pesticides and agrochemicals; b) ecological and institutional subordination, which emphasizes the priority of the preventive function at the stage of formation and admission of new phytosanitary preparations; c) combination of transparency with requirements for protection of drug rights; d) reservation of the possibility to cancel the registration of a pesticide or agrochemical.

Key words: phytosanitary measures, phytosanitary safety, agriculture, pests, plant protection, pesticides, agrochemicals, agrarian law